

*De andere mensen vond ik in de tegengestelde richting, doordat ik niet meer naar het gehate gymnasium ging, maar naar mijn reddende vakopleiding, tegen alle redelijkheid in 's morgens niet meer met de zoon van de staatsraad naar het centrum van de stad door de Reichenhaller Straße, maar met de leerling-monteur uit het huis naast ons naar de rand van de stad door de Rudolf-Biebl-Straße, niet door de wilde tuinen en langs de stijlvolle villa's naar de hogeschool van het burger- en kleinburgerdom, maar langs het blinden- en het doofstommeninstituut en over de spoordijken en langs de volkstuinten en langs de schuttingen van het sportterrein vlak bij de Lehener psychiatrische inrichting naar de hogeschool van de buitenstaanders en de armen, naar de hogeschool van de gekken en de voor gek verklaarden in de wijk Scherzhauserfeld, de absolute gruwelwijk van de stad, bij de bron van bijna alle rechtszaken in Salzburg en in de kelder die de kruidenierszaak was van Karl Podlaha, een verwoeste man en een gevoelige Wener, die musicus had willen worden maar altijd een kleine winkelier is gebleven. De procedure waarin ik bij de winkel werd aangenomen was uiterst kort. Meneer Podlaha kwam binnen in de zijkamer waar ik zat te wachten, wierp een korte blik op mij en zei dat ik kon blijven als ik wilde, per direct, en hij deed de kastdeur open en haalde er een van zijn stofjassen uit en zei dat die jas mij waarschijnlijk wel paste, en ik trok de jas aan en de jas paste wel niet, maar ik kon hem *provisorisch* dragen, meermalen zei Podlaha *provisorisch*, en toen dacht hij even na en nam me via de winkel, die stampvol was met klanten, buitenom mee naar het buurhuis,*

waar het magazijn was gevestigd. Hier moest ik tot 's middags twaalf uur alles aanvegen met een bezem die mijn baas plotsklaps van achter de magazijn deur te voorschijn haalde en mij in de hand drukte. Om twaalf uur zou hij, Podlaha, dan verder alles met me bespreken. Hij liet me alleen in het donkere magazijn met zijn perverse geurenmengsel en met de vochtigheid die alle kruideniersmagazijnen eigen is, en ondertussen had ik de tijd om na te denken over alles wat er was gebeurd. Ik was bij de ambtenares van het arbeidsbureau blijven aandringen en binnen een uur had ik bereikt wat ik wilde, een plaats als leerjongen in de wijk Scherzhauserfeld, om *op een nuttige manier*, zoals ik dacht, onder mensen voor mensen werkzaam te zijn. Ik had het gevoel dat ik was ontsnapt aan een van de grootste menselijke zinloosheden, het gymnasium. Plotseling voelde ik: mijn bestaan is weer *een nuttig bestaan*. Ik was ontsnapt aan een nachtmerrie. Ik zag mezelf al meel en reuzel en suiker en aardappels en gries en brood in de boodschappentassen stoppen en was gelukkig. Ik had midden op de Reichenhaller Straße rechtsomkeert gemaakt, was naar het arbeidsbureau gegaan en was bij de ambtenares blijven aandringen. Ze had me veel adressen aangeboden, maar heel lang niet een adres *in de tegengestelde richting*. Ik wilde *in de tegengestelde richting*. Ik veegde het magazijn aan, en om twaalf uur sloot ik af zoals me was opgedragen, en ging ik naar de winkel, zoals afgesproken. Meneer Podlaha liet me kennismaken met de winkelbediende (Herbert) en met de leerling (Karl) en hij zei dat hij over mij en van mij helemaal niets hoefde te weten, ik moest me gewoon aan de formaliteiten houden en me verder *nuttig* maken. Hij sprak het woord *nuttig* plotseling spontaan uit, heel onnadrukkelijk, alsof het woord *nuttig* een lievelingswoord van hem was. Voor mij was het mijn parool. Een periode van nutteloosheid had ik afgesloten, zo leek het mij, een ongelukkige periode, een verschrikkelijk tijdperk. Twee mogelijkheden had ik gehad, dat besef ik ook nu nog, de ene was zelfmoord, waarvoor me de

moed ontbrak, en/of het gymnasium verlaten, van het ene moment op het andere, ik had geen zelfmoord gepleegd en was leerjongen geworden. Het ging verder. Thuis reageerden ze apathisch (mijn moeder, mijn voogd) en zeer bereid tot begrijpen en begrip (mijn grootvader). Ze legden zich meteen bij de nieuwe situatie neer, er was geen enkele discussie. Ik werd immers al heel lang aan mezelf overgelaten, hoe alleen ik werkelijk was, werd me op dat moment duidelijk. Je bestaan oppakken en dat uit het raam of je familie voor de voeten gooien, in beide gevallen zou het hetzelfde effect hebben gehad. Ik zette mijn schooltas zonder omhaal in de hoek en raakte hem niet meer aan. De teleurstelling van mijn grootvader kon hij zelf goed verbergen, hij droomde nu van een flinke, grote zakenman, in wie ik, zo zei hij, mijn genie misschien nog wel idealer kon realiseren dan op een ander geestelijk terrein. Hij gaf de schuld van mijn mislukking aan de omstandigheden, dat ik was geboren in de ongelukkigste aller tijden, dat ik zonder meer in de afgrond was geboren, waaruit menselijk gesproken geen ontsnappen mogelijk was. Opeens waren zakenlui voor hem, terwijl hij ze zijn leven lang met de vurigheid van zijn ervaring had veracht, achtenswaardig en was een zakenman niet zonder allure. Ikzelf had geen idee van mijn toekomst, ik wist niet wat ik wilde worden, ik wilde niets worden, ik maakte me gewoon nuttig. Die gedachte was plotseling en onverwachts een toevlucht voor mij. Ik had jarenlang een leerfabriek bezocht en had achter een leermachine gezeten die mijn oren doof en mijn verstand krankzinnig maakte, nu was ik opeens weer samen met mensen die van die leerfabriek helemaal niets wisten en die door die leermachine niet waren verpest, omdat ze er niet mee in aanraking waren gekomen. Ik was blij met wat ik nu zag en nam het serieus. Dagen dat er honderden mensen in de winkel waren en dat de kelder om acht uur 's morgens door de hongerenden en half verhongerden werd bestormd alsof het een vesting was, werden afgewisseld met dagen die de oude vereenzaamden en de

dronken vrouwen toebehoorden. De kelder, de kruidenierszaak van Karl Podlaha was echter altijd het middelpunt van de wijk geweest, hier had je geen enkele andere plaats waar je je kon vermaken, geen restaurant, geen café, alleen maar gebouwen die uitsluitend leken te zijn opgetrokken om hun bewoners te vernietigen en in diskrediet te brengen, zo eentonig en afschuwelijk dat willekeurig welk gevoel daarin wel moest verkommeren en afsterven en te gronde gaan. Naar de kelder kwamen de vrouwen bijna allemaal op een gegeven moment ook zonder dat ze ook maar iets wilden kopen, zonder enige reden om iets aan te schaffen, omdat ze zich ellendig voelden, alleen maar om een paar woorden te kunnen wisselen, het was al duidelijk wanneer ze op de betonnen trap verschenen en volkomen duidelijk wanneer ze beneden in de kelder waren, dat ze alleen maar hun vreselijke woning waren ontvlucht op zoek naar een geruststelling, naar een mogelijkheid tot leven. De kelder was voor veel van die wijkbewoners steeds weer de enige en laatste redding. Voor velen was het bezoek aan de kelder een gewoonte geworden en zij verschenen er dagelijks, het was niet uit geldgebrek dat ze soms diverse keren per dag in de kelder kwamen om een kleinigheid te kopen, vijftig gram boter bijvoorbeeld, maar omdat ze op die manier de mogelijkheid hadden om met kennelijk levensnoodzakelijke vrij korte tussenpozen naar de kelder af te dalen en hun in veel gevallen dodelijke omgeving te ontvluchten. Het ongemak waarmee ze de kelder in kwamen was het bewijs van hun onschuld. Pas nu, in die dagen van mijn nieuwe omgeving, had ik weer een rechtstreekse, directe toegang tot mensen, zo'n rechtstreekse, directe toegang tot mensen kende ik al jaren niet meer, mijn hoofd om te beginnen, daarna ook mijn gevoel was onder de dodelijke kap van de school met zijn leerdwang bijna verstikt, en alles buiten de school en zijn dwang was jarenlang alleen nog maar vaag, door de nevel van de leerstof heen, tot me doorgedrongen, nu zag ik weer mensen, en ik had rechtstreeks contact met hen. Ik had jarenlang